

Tien jaar rechters in de schuldsanering

door Mr. A.L. Smit, redacteur

Het was najaar 1998. De president van de Amsterdamse rechtbank had mij gevraagd een afdeling op te zetten om per 1 december, als de Wsnp in werking zou treden, de schuldsaneringsverzoeken te kunnen behandelen. 'Er worden 12 000 verzoeken per jaar verwacht. De ervaring leert dat Amsterdam zo'n 10% van de zaken krijgt. Dus we moeten ons voorbereiden op 1200 mensen die straks bij ons op de stoep zullen staan voor een schuldsaneringsregeling'. Niet alleen moest een afdeling bij de rechtbank worden opgetuigd die schuldsaneringsverzoeken kon honoreren, maar er moesten vervolgens ook bewindvoerders worden benoemd. Wie? Geen idee. De toelichting op het wetsontwerp had het onder meer over Gemeentelijke Kredietbanken. Hadden we die in Amsterdam? De telefoongids erbij en ja, er was iets wat daar op leek. De telefoon gepakt en meteen naar de directeur gevraagd. Die krijg je als rechter direct aan de lijn. Ze liet mij geduldig uitpraten. Mijn vraag was dus uiteindelijk of haar organisatie van plan was om bewindvoerders in dienst te nemen. Nou, dat was dus wel een probleem, legde ze mij uit. Want ik had niet de kredietbank aan de lijn, maar de gemeentelijke bank van lening, het pandjeshuis dus. Wist ik veel!

Nee, wij wisten niet veel in het begin. Die hele schuldhulpverleningswereld was ons totaal onbekend. De Wsnp was een raadselachtig mix van Titel I (faillissement) en Titel II (surséance) van de Faillissementswet, terwijl de Novelle nog wat scheuren in het huis van Molengraaff (de opsteller van de Faillissementswet) had aangebracht. Wij moesten een vrij te laten bedrag vaststellen op basis van een beslagvrije voet. Maar hoe dat precies moest wist eigenlijk niemand in die tijd. Er moesten saneringsplannen worden opgesteld, maar wat daar in moest komen? De wet bood nauwelijks houvast. Op de afdeling faillissementen van de rechtbank moest een registratiesysteem komen dat op tijd zou waarschuwen als personen drie jaar in de regeling zouden zitten. Het zou immers niet fraai zijn als schuldsaneringsregelingen ongemerkt jaren langer zouden duren. En toen de wet eenmaal in werking was getreden, kwamen er hordes mensen de rechtbank binnen die we nog nooit hadden ge-

Wij moesten een vrij te laten bedrag vaststellen op basis van een beslagvrije voet. Maar hoe dat precies moest wist eigenlijk niemand in die tijd.

zien. Weliswaar kom je de onderkant van de samenleving ook wel tegen in bijvoorbeeld strafzaken of bij de kinderrechter, maar toch niet in die volle omvang als bij een toelatingszitting. En als je over de schulden begon, kwam je binnen de kortste keren uit bij enorme achterliggende problematiek. Drank-, drugs- en gokverslaving, seksueel misbruik, psychiatrische problematiek, wat al niet. Terugkijkend op de afgelopen tien jaar moet de constatering zijn dat er vreselijk veel tot stand is gebracht. Als je bijvoorbeeld kijkt

naar de citaten van rechters en gerechtssecretarissen in het boekje 'Je ziet de gaten in hun handen' van Nick Huls & Vivian Schellekens, dringt het besef door hoe groen als gras wij waren in het begin. Een rechter die nu rechter-commissaris wordt, heeft er geen besef van dat de behandeling van schuldsaneringszaken bij de rechtbanken niet altijd een goed geoliede machine is geweest.

Organisatorische voorbereiding

Toch is de rechterlijke macht niet overvallen door de Wsnp. Vanuit Recofa was stevig bijgedragen aan de Commissie Schone Lei, hetgeen bijzonder mag heten gelet op de doorgaans stevige scheiding tussen de wetgevende en de rechtsprekende macht. De Raad voor Rechtsbijstand te Den Bosch, belast met de uitvoering van de wet, had vervolgens het initiatief genomen tot een werkgroep die de automatisering van zowel de gemandateerde instellingen als van de bewindvoerders zou leveren. Vanuit de rechterlijke macht maakten Jos Tromp, destijds secretaris van Recofa, en ondergetekende daarvan deel uit. Heel 1998 kwamen wij minimaal eens per twee

Al voordat de wet in werking was getreden, moesten alle vonnissen gereed zijn en moest er draagvlak zijn bij alle rechtbanken om daarmee uniform te gaan werken.

weken bijeen in Hoog Brabant in Utrecht. Ik had er de eerste keer nog nooit van gehoord, aan het eind van dat jaar sliep ik er zowat. Het bleek dat onder meer alle vonnissen ingevolge de wet van tevoren klaar moesten zijn om in het systeem 'te worden ingebakken' (ja, je leert wat jargon zo gaandeweg). Dat was ingrijpend. Op zichzelf is het niet ongebruikelijk dat nieuwe wetgeving in werking treedt, dat gebeurt eigenlijk aan de lopende band. Op zijn best wordt dan binnen de rechterlijke macht voorafgaand een cursus georganiseerd en vervolgens wacht men af tot het eerste verzoek binnenkomt. Meestal verzint elke rechtbank dan haar eigen model om daarop te beslissen. Zo niet echter met de Wsnp. Al voordat de wet in werking was getreden, moesten alle vonnissen gereed zijn en moest er draagvlak zijn bij alle rechtbanken om daarmee uniform te gaan werken. Dus niet alleen het toelatingsvonnis, maar ook bijvoorbeeld dat tot tussentijdse beëindiging, tot vaststelling van het saneringsplan en de reguliere beëindiging. Op basis van die vonnissen moest immers de subsidie worden uitgekeerd en werd de centrale database gevuld. De rechters mochten niet teveel gaan rommelen in de vonnissen, want dan herkende het systeem de data niet meer. Dit dwong Recofa wel om vroegtijdig over de wet na te denken en het besef groeide dat consensus nodig was om de naar verwachting grote aantallen schuldsaneringsregelingen te verwerken. Probleem was wel dat Recofa geen duidelijke status had binnen de rechterlijke macht, formeel was het niet meer dan een studieclub van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak. Ook dat is echter opgelost en de komst van de Wsnp heeft zeker een impuls gegeven aan de versterking en inbedding van Recofa. Overigens was niet iederéén enthousiast om zijn schouders eronder te zetten.

De groep 'oudere' rechters-commissarissen was bepaald geen fan van die nieuwe wet en al helemaal niet van al dat organisatorische gedoe eromheen. Dat hadden zij overigens gemeen met de gevestigde insolventieadvocaten en met de beoefenaren van het faillissementsrecht in de wetenschap. Een enkeling niet te na gesproken natuurlijk. Organisatorisch hebben de insolventieafdelingen van de rechtbanken, met vallen en opstaan dat wel, leren leven met de voor een rechtbank uiterst bewerkelijke schuldsaneringszaken. Onze redding was wel dat er op 1 december 1998 geen hordes verzoekers in een slaapzak op de stoep van de rechtbank lagen. Er was immers een flessenhals, de 'verklaring' die moest worden afgegeven door de gemandateerde instellingen; die konden maar mondjesmaat verzoekers doorlaten. Het merkwaardige fenomeen deed zich vervolgens voor dat, toen de instroom eenmaal op gang kwam, niet de traditionele 'grote vier' rechtbanken de meeste zaken hadden, maar kleinere als Arnhem en Zwolle-Lelystad. Trof dat even dat ik inmiddels bij die laatste was gaan werken.

Inhoudelijke voorbereiding

Ook inhoudelijk waren de rechtbanken wel voorbereid op de komst van de Wsnp. In maart 1998 was in het studiecentrum van de rechterlijke macht te Zutphen een bijeenkomst voor de insolventierechters van de rechtbanken georganiseerd door een groepje rechters die al dat nieuwe recht als een uitdaging beschouwden. Fred van der Winkel, destijds lid van de Commissie Schone Lei en thans president van de rechtbank Almelo, legde ons het systeem van de Wsnp uit, aan de hand van een PowerPoint-presentatie, een voor mij destijds volstrekt onbekend fenomeen. Vervolgens werd na ampele discussie de eerste versie van de 'Aanbevelingen' vastgesteld. Nog globaal en voorzichtig geformuleerd (alleen al de naam 'aanbevelingen' getuigt daarvan) maar toch al met principiële beslissingen die – zo driekwart jaar voordat we de eerste verzoeker te zien zouden krijgen! – baanbrekend waren, zoals de vijfjaarstermijn voor de schulden die niet te goeder trouw waren. Die termijn heeft

De komst van de Wsnp heeft zeker een impuls gegeven aan de versterking en inbedding van Recofa.

al die tijd stand gehouden en is inmiddels in de wet opgenomen, zoals wel meer aanbevelingen van Recofa. Hierna volgden de 'Praktische Wenken 1 en 2', nog voorzichtiger getiteld omdat er geen brede discussie aan vooraf was gegaan maar in de praktijk veelal wel werd gevolgd.

Relatief snel volgde in mei 2000 een nieuwe studiedag voor de rechterlijke macht met als motto 'Op de fiets naar een schone lei?'. Zoals de titel al doet vermoeden, was de opzet vooral om met elkaar te bespreken hoe hoog de lat moest worden gelegd voor de toelating en tussentijdse beëindiging en om daar uniformiteit in te krijgen. In het voorwoord van de reader voor de studiedag werd geciteerd uit het artikel van mr. A. van Hees in het NJB van 19 april 1996: "Het ligt daarom voor de hand dat debiteuren de termijn van de schuldsaneringsregeling zullen gebruiken voor studie, 'klussen' zonder een voor de bewindvoerder zichtbare beloning, een lange fietsvakantie of om gewoon eens lang en goed uit te rusten. De crediteuren hebben het nakijken." Vooral de lezing van prof. Bob Wessels heeft de aanwezige rechters ertoe aangezet te streven naar meer eenheid in hun beslissingen. En het regiem

werd bepaald niet zo mild als Van Hees had voorspeld. Ook werd een weeffout van de eerste studiedag rechtgezet, de hoven waren deze keer niet overgeslagen. Als resultaat van de discussie onder leiding van wederom Nick Huls werden de 'Aanbevelingen' aangepast. Een derde versie kwam op 27 mei 2005 tot stand en inmiddels was er voldoende draagvlak om ze 'Richtlijnen' te noemen. De vierde en voorlopig laatste versie is in werking getreden op 1 januari 2008. Ondermeer is te zien dat de focus van de richtlijnen allengs meer verschuift van de toelating van de schuldenaar voorafgaand, naar het gedrag van de schuldenaar tijdens de schuldsaneringsregeling bijvoorbeeld op het punt van diens sollicitatieplicht.

Weinig wetten hebben aanleiding gegeven tot zo'n langdurig en intensief afstemmingsoverleg als de Wsnp

De werking van de Recofa-richtlijnen moet niet worden onderschat. Al heeft de Hoge Raad deze richtlijnen niet willen aanvaarden als 'recht' waaraan in cassatie werd getoetst, niettemin is steeds in uitspraken merkbaar geweest dat in de geest van deze richtlijnen recht werd gedaan. Zie de vele opmerkingen hierover in de annotaties van Geert Lankhorst in dit blad. Voor bewindvoerders en schuldhulpverleners zijn deze richtlijnen eveneens richtsnoer geworden. En ook de wetgever, het werd al even aangestipt, heeft op diverse onderdelen de wet aangepast nadat de gedachtevorming hierover zijn neerslag had gevonden in de Recofa-richtlijnen. Terugblikkend moet worden geconstateerd dat – overigens tot verdriet van velen – de uitvoeringsproblemen in de Wsnp de afgelopen tien jaar de agenda van Recofa heeft gedomineerd. Het is ook dankzij deze wet dat de gerechtshoven een vertegenwoordiging in Recofa hebben gekregen, en zelfs is op een gegeven moment het bureau Wsnp in de persoon van Han van den Hoff vaste deelnemer geworden. Weinig wetten hebben aanleiding gegeven tot zo'n langdurig en intensief afstemmingsoverleg als de Wsnp. In het bijzonder mag niet het werk van de vtlb-commissie onvermeld blijven. Door de werkzaamheden van deze commissie, door de jaren heen in wisselende samenstelling, kan een (aankomend) saniet inmiddels zelf op internet uitrekenen waarvan hij tijdens de regeling moet rondkomen. Handig toch?

De praktijk van alledag

De griffier en ik blijven ons verbazen over de mensen die op een ochtend van een toelatingszitting de rechtszaal binnenkomen. In het begin vond je een schuldenlast van 40 000 guldens al veel. Nu is een schuldenlast van 100 000 euro's (puur consumptie!) niet uitzonderlijk meer. Met een uitschieter naar € 250 000 voor een echtpaar, maar die heb ik de toelating dan ook geweigerd met een opmerking in het vonnis over hun 'ongebreedelde consumptiedrift'. Maar dat zal niet vaak gebeuren. In feite wen je aan de wijze waarop schuldenaren mogelijkheden vinden om schulden op te stapelen – je kunt ook zeggen dat je in zekere zin afstompt. Eigenlijk ligt hier ook een verantwoordelijkheid van de geldschieters. Zelfs heb ik de Autoriteit Financiële Markten (AFM) eens aangeschreven met de vraag hoe het toch in godsnaam mogelijk was dat mensen van zoveel kanten kredieten konden krijgen. Tot mijn verrassing zijn ze nog komen praten ook. Naar het schijnt zijn de gedragsregels wat aangescherpt, maar het blijft nog steeds zelfregulering, dus

de vraag is of het echt zal helpen. Want, om maar een stokpaardje van mij te noemen, iedere schuldenaar heeft een kritische grens waarboven het hem niet meer mogelijk is van zijn schulden af te komen. Hoezeer hij dan ook zijn best doet, de rente en kosten zijn dan niet meer bij te houden. En die grens ligt voor de meeste uitkeringsgerechtigden en loontrekkenden helemaal niet hoog. Vaak lager dan € 5000. Op dat moment zou je de mensen eigenlijk bij de lurven willen pakken en een minnelijk, en als het niet anders kan een wettelijk, traject in willen duwen. Wat je echter ziet gebeuren is dat die mensen vaak vijf jaar langer in de ellende zitten en dan voor een veelvoud van de schuldenlast en ten koste van veel maat-

In feite wen je aan de wijze waarop schuldenaren mogelijkheden vinden om schulden op te stapelen – je kunt ook zeggen dat je in zekere zin afstompt.

schappelijke schade de schuldsanering in gaan. Maar dat terzijde. Na zeven jaar toelatingszittingen te hebben gedaan ben je ook wat minder verontwaardigd over de aard van de schulden. Vond je het in het begin (tevens het begin van het mobiele bellen) nog te kwader trouw dat iemand schulden had bij vier verschillende telefoonmaatschappijen, nu kijk je daar niet meer van op. Net zo is de grens voor de acceptatie van verkeersboetes steeds verder opgehoogd. Als je dat bij € 1000 hield, kon je de helft wel afwijzen. Verder krijg je een goede 'neus' voor alcohol- en andere verslavingsproblematiek en zie je ook niet snel een hennepkwekerij over het hoofd bij een erg hoge energieschuld. Daarbij is het heel handig dat we bij twijfel voorafgaand een uittreksel uit het documentatieregister (het strafblad) opvragen. Eigenlijk zijn de zittingszaken steeds gecompliceerder geworden. In eerste instantie omdat er secretaris'zittingen' zijn gekomen waarbij de rimpelloze gevallen er worden uitgezeefd en de twijfelgevallen alsnog naar de rechterszitting worden verwezen. En sinds januari 2008 omdat, althans dat is mijn indruk, de 'eerlijke maar ongelukkige schuldenaar' meestal wel in het minnelijk traject geholpen kan worden en voornamelijk de meer 'rampgevallen' naar de rechtbank worden gestuurd. Alles overziend reken ik zelf de mensen niet meer zo af op schulden te kwader trouw, echte fraudeschulden daargelaten, en kijk je meer of ze in staat zijn om zich te houden aan de regels. Zo is de goede trouw toets toch meer gegaan in de richting van de gedragsmaatstaf die Van Schilfgaarde er in zijn annotatie onder HR 12 mei 2000, NJ 2000, 567 in zag. Het vertrouwen dat de verzoeker de schuldsanering met goed gevolg zal kunnen volbrengen wordt erg geholpen doordat verzoekers meer en meer bij de zitting al in budgetbeheer zitten, en ook steeds vaker al in (een traject naar) beschermingsbewind, en regelmatig begeleid worden door één of meer hulpverleners, en enkele keer wel door drie tegelijk!

De komende tien jaar

Hoewel niet overal in dezelfde mate, tekent zich een afname van de toestroom naar het wettelijk traject af. Het is niet denkbeeldig dat die trend zich doorzet. De verzoeken om een voorlopige voorziening of een moratorium lijken erg succesvol in die zin, dat het enkele dreigen met of aanvragen van een dergelijk verzoek er vaak al toe leidt dat het energiebedrijf dat wil afsluiten of de deurwaarder die wilde ontruimen of openbaar verkopen - meestal gaat het toch daarover - bereid is pas op de plaats te maken in afwachting

van een minnelijk traject of de schuldsaneringszitting. Voorts lijken de rechters wel ontvankelijk voor verzoeken om een dwangakkoord op te leggen. En ook dat zal waarschijnlijk zijn schaduw vooruitwerpen in die zin dat minnelijke regelingen een grotere slagingskans hebben gekregen. Gevolg zal wel zijn, ik noemde het al, dat de moeilijker gevallen overblijven voor de rechtbank. Toch zie je dat ook daar zwaardere eisen worden gesteld, de toegang staat alleen open voor mensen die 'er klaar voor zijn' zoals de toelichting op de wetwijziging van 1 januari 2008 het noemt. En dat is ook terecht, want toelating met in het achterhoofd dat de mensen er weer worden uitgeknikkerd als ze zich niet aan de regels houden brengt tegenwoordig wel mee, dat ze de tien jaar daarna niet meer voor een wettelijke schuldsaneringsregeling in aanmerking komen. Soms is het dus beter ze nog even 'terug te sturen naar de shit' zoals iemand uitriep na een afwijzing, opdat ze na een jaar of wat er wat beter van doordrongen zijn dat het wel de moeite waard is om je maximaal in te spannen voor een schone lei. Minder wettelijke schuldsaneringen dus, en gemiddeld wat moeilijker gevallen omdat de braverikken in het minnelijk traject zijn geholpen. Geen aantrekkelijk vooruitzicht voor de bewindvoerders, maar daar gaat dit stuk niet over. En hoe zal de rechtbank hiermee omgaan? Met de wetwijziging is meer op het bordje van de rechter-commissaris komen te liggen en minder op dat van de rechtbank. Maar dan gaat het wel om 'rechterlijke' beslissingen als de looptijd en de betaling van de hypotheekrente. Wat het echte toezicht betreft zie ik een terugtrekkende rol van de rechter-commissaris, en dat is precies wat de Raad voor de Rechtspraak wil. Allereerst doordat meer en

De individuele rechter-commissaris heeft meer en meer baat bij de uitbouw van het toezicht door het Bureau Wsnp.

meer door richtlijnen wordt bestreken, zodat de rechter-commissaris niet meer elk verzoek als geval apart hoeft te beoordelen maar de bewindvoerder zelf, of in tweede instantie de secretaris aan de hand van richtlijnen kan beslissen. Voorts bevordert de toemende professionalisering van de bewindvoerderorganisaties dat in mindere mate een beroep wordt gedaan op de rechter-commissaris. Aannemelijk is verder dat de rechtbanken, die immers sinds 1 januari 2008 minder zaken hebben te vergeven, meer dan vroeger kunnen en dus zullen selecteren op kwaliteit bij het benoemen van bewindvoerders. Bovendien, wat die terugtrekkende rol van de RC betreft, is er in het minnelijk traject ook geen rechter-commissaris die toezicht houdt, dus waarom zou die toezichhoudende rol in het wettelijk traject wel zo prominent moeten zijn? Verder heeft de individuele rechter-commissaris meer en meer baat bij de uitbouw van het toezicht door het Bureau Wsnp. Voorspellen is lastig, zeker de toekomst, dus waag ik mij niet aan een voorspelling over de mogelijke inwerkingtreding van wat nu nog het Voorontwerp Insolventiewet is. Mocht dat tot wet worden verheven, dan wordt de toezichhoudende rol van de RC nog verder teruggedrongen. Tot slot beklag ik een beetje de collega's die nu beginnen in de insolventieafdeling. In zekere zin komen ze in een gespreid bedje. Het beleid is zo'n beetje uitgekristalliseerd en vastgelegd dus daar heb je geen omkijken meer naar. De bewindvoerders hoeven niet meer om de haverklap te bellen met de vraag wat te doen. Er zijn tools ontwikkeld als de vtlb-calculator. U zou eens moeten weten

hoe dat vroeger ging. Aan de andere kant prijs ik mij gelukkig dat ik de tijd van opbouw in de eerste tien jaar van de Wsnp heb mogen meemaken. Een pioniersgevoel, het idee van de 'maakbaarheid' van de Wsnp-praktijk naar eigen inzicht, de vele contacten buiten de rechtbank. Het is uiterst inspirerend geweest en ik zou het voor geen goud hebben willen missen. En ach, die jonge collega's kunnen hun lol wel op want de mooie faillissementen komen er weer aan, met die kredietcrisis.

ACTUALITEITEN

Preventie en bestrijding van stille armoede en sociale uitsluiting

Kamerstuk 24 515, nr. 143 Brief van de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Met deze brief bied ik u de monitor betalingsachterstanden aan. Uitgangspunt van kabinetsbeleid is het voorkomen en wegnemen van drempels die participatie in gevaar brengen of zelfs belemmeren. Een problematische schuld is een belangrijke belemmerende factor voor volwaardige participatie. Het kabinet en gemeenten hebben in het bestuursakkoord, deelakkoord participatie SZW-VNG, afgesproken om deze kabinetsperiode een extra impuls te geven aan het terugdringen van het aantal huishoudens met problematische schulden. Het accent ligt op preventie, het voorkomen van schulden door vergroting van financieel bewustzijn van de consument in combinatie met het tegengaan van overkreditering. Daarnaast wil het kabinet de effectiviteit van de minnelijke schuldhulpverlening vergroten en – in dit kader – de wachtlijsten voor de schuldhulpverlening tot een minimum beperken.

Om de getroffen en te treffen maatregelen zowel op rijks- als lokaal niveau op effecten te kunnen beoordelen, is meer informatie nodig. Zo heb ik in 2008 onderzoek laten uitvoeren naar de effectiviteit van de gemeentelijke schuldhulpverlening. In mijn brief van 15 september heb ik u over de maatregelen die het kabinet in gang zet op grond van de resultaten van dit onderzoek uitgebreid geïnformeerd. Voor het eind van het jaar ontvangt u de startnotitie waarin ik inga op de wettelijke inbedding van de zorgplicht van gemeenten op het terrein van de schuldhulpverlening.

De voorliggende monitor is het eerste deel van twee onderzoeken waarvoor ik opdracht heb gegeven om meer inzicht te krijgen in de omvang en achtergrondkenmerken van huishoudens met een schuldenproblematiek.

Inzicht in de achtergrondkenmerken van de (mogelijke) doelgroep is van belang om in het kader van preventie mensen in een zo vroeg mogelijk stadium en zo effectief mogelijk te bereiken. Met een beeld van de omvang van de (mogelijke) doelgroep kan beoordeeld worden of er voldoende aanbod aan schuldhulpverlening is en – na verloop van tijd – of de omvang van de doelgroep afneemt.

Met de monitor hebben we nu een landelijk beeld van het aantal huishoudens met betalingsachterstanden, namelijk 1,9 miljoen, en de achtergrondkenmerken van deze huishoudens. Dit aantal kunt u beschouwen als het maximale aantal huishoudens dat mogelijk een risico op problematische schulden loopt. Betalingsachterstanden leiden immers niet altijd tot problematische (schuld)situaties. Zo blijkt bijvoorbeeld uit de monitor dat niet alle betalingsachterstanden een financiële reden te hebben. Vele huishoudens betalen rekeningen te laat omdat zij die gewoon vergeten zijn of achterlopen met de eigen administratie. Ook komt het veelvuldig voor dat huishoudens beschikken over spaartegoed, maar tegelijkertijd een krediet of lening hebben lopen. De monitor zal jaarlijks herhaald worden met als doel inzicht te krijgen in het verloop van het aantal huishoudens met betalingsachterstanden. Voor overige bevindingen verwijs ik u naar het bijgevoegde rapport.

In vervolg op de monitor wordt een verdiepend onderzoek naar het aantal huishoudens met (een risico op) problematische schulden uitgevoerd. Dit deel van het onderzoek wordt verwacht in juli 2009. Op dat moment zal ik bezien of de maatregelen, die het kabinet al in gang heeft gezet, voldoende zijn of dat er aanleiding is voor aanvullende actie.

*De staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid,
A. Aboutaleb*